

לב להבין

הבנה ועיון במקרא

על סדר
פרשת השבוע

גיליון ע"ט
פרשת מקץ
תשפ"ב

לב הדברים

ביאורי
מקראות

והנה, לולי השבת הכסף, היו יכולים לטעון אז, שמבקש הוא עלילה להתגולל עליהם. אבל אחר שאפילו כספם הושב אליהם פעם אחר פעם, אין להם פתחון פה באשר לכוונותיו של אדוני הארץ. ומאידך, לולי הם עצמם השיבו הכסף מארץ כנען, היה יכול להחזיקם כגנבים. אבל אחר שהחזירו מארצם אפילו את הכסף שהושב אליהם, וודאי שלא ייקחו דבר מבית יוסף, כמו שאמרו לו 'הן כסף אֲשֶׁר מָצְאנוּ בְּפִי אִמְתְּחִיתֵנוּ הִשִּׁיבֵנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאִיךָ נִגְנֵב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב'.

הצד השווה שבהם, שהוכרחו לבוא להכרה הברורה שמאת האלוקים הייתה זאת, אשר מצא את עוונם ופקדם על זאת. 'מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מִצָּא אֶת עוֹן עֲבָדֶיךָ'.

כִּי לֹא־הִתְמַהֲמְהֵנוּ כִּי עָתָה שִׁכְנוּ זֶה פְּעָמִים:

אפשר לבאר הפסוק כלשונו, שבאמת היו יכולים לשוב פעמיים. פעם אחת בעת שהציע להם שכולם ייאסרו מלבד אחיהם אחד שיישלח להביא את בנימין. ובפעם הב' – היא הפעם הזו, שאמר להם שיירדו להביא את אחיהם הקטן.

וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם הֲלוֹא יָדַעְתֶּם כִּי נִחַשׁ יִנְחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמוֹנִי:

יש להבין מאי רבותא יש באיש אשר כמוהו, ומדוע היה עליהם להבין מעצמם כי יכול הוא לנחש היכן הגביע.

והאמת היא – שכל מה שהגיע לגדולה זו, הוא מחמת רוח האלוקים שפיעמה בו ויכול היה לפתור את חלומותיו של פרעה ולחזות את העתיד לבוא. ואם כן היה עליהם להבין שדבר קל בעיניו ייחשב לנחש ולדעת היכן מצוי הגביע.

וַיֵּצֵא יוֹסֵף וַיְמַלֵּא אֶת כְּלִיָּהֶם בָּר וַלְהִשִּׁיב כֶּסֶפִּיהֶם אִישׁ אֶל שֻׁקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֶדֶה לְדֶרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן:

יש להבין מה הייתה המטרה של השבת הכסף על ידי יוסף. והמתבונן יראה שלהשבת הכסף היה תפקיד מרכזי מאוד בכל השתלשלות הדברים. וזאת כאשר נשית את ליבנו למטרה שעשה להם יוסף כל זאת.

ובדבר זה נתקשו רבים – בתרתי, מדוע יוסף לא שלח לאביו זה מכבר כי הוא חי וקים, וכי הוא מלך לכל מצרים. ועוד, מדוע כשהגיעו אחיו לפניו – תחת לאמר להם 'אני יוסף' – העבירם את כל התלאות הללו.

אבל האמת היא שיוסף ירא מאחיו – שמא עדיין בליבם עליו, וברגע שיישמעו כי לבסוף עלה מעבדות למלכות, ימצאו את הדרך להרגו, כאשר ביקשו לעשות אז, בשעתו.

ועל כן לא שלח לאביו את פרשת גדולתו, וביותר – גם כשהאחים באו לפניו, היה צריך לבחון ולבדוק את העומד במעמקי ליבם, אם באמת מתחרטים וניחמו על מכירתו.

ועל כן תחילה בא בעלילה עליהם, כדי לסבב גם שישליכו אותם לבור, ואז באמת שמע אותם אומרים זה לזה: 'אָכַל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחִינוּ'. אבל עדיין לא היה די בכך, אחר שאולי רק תהו על הראשונות על הבקשה להרגו, ולא על עצם המכירה לעבד. ועל כן בא עליהם בעלילה בפעם נוספת – ליטול את בנימין, לראות עד כמה מתחרטים הם, ועד כמה מוסרים נפשם על זרעה של רחל.

נמצא שיוסף ניווט את הכול – בכדי להגיע לאותו הרגע שבו הגביע יימצא באמתחת בנימין, ויבקש לקחת אותו לעבד. ואז – יוכל להיווכח האם הם מתחרטים על המכירה – וכבר יכול הוא להיגלות ולהתוודע אליהם בלי חשש שיפגעו בו.

'למען יזמרה כבוד ולא ידם' – הכרה בתפקיד האדם בבסיס לעבודת המקדש

בימי השמחה על חנוכת המקדש מחדש, אחר שחולל על ידי היוונים, נהגו בישראל להוסיף אחר התפילה את המזמור שתיקן דוד המלך לשורר בעת חנוכת בית המקדש:

מזמור שיר חנכת הפית לדוד:
אָרומָה ייִ פִּי דְלִיתָנִי - וְלֹא שִׁמַּחַת אִיבִי לִי.
יְיָ אֱ-לֹהֵי, שׁוּעָתִי אֱלֹהֵי - וְתַרְפָּאִנִּי,
יְיָ, הַעֲלִיתָ מִן שְׂאוֹל נַפְשִׁי חַיִּיתָנִי מִיָּרְדֵי בּוֹר.
וְזָמְרוּ לַיְיָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזִכְרֵךְ קָדְשׁוֹ -
כִּי רָגַע בְּאֶפֶס - חַיִּים בְּרָצוֹנוֹ, בְּעָרֶב יָלִין בְּכִי - וְלִפְקֹר רָגְזָה.
וְאֲנִי אֲמַרְתִּי בְשִׁלּוֹי - בַּל אָמוּט לְעוֹלָם,
יְיָ, בְּרָצוֹנְךָ הַעֲמַדְתָּה לְהַרְרִי עוֹ - הַסֶּתֶרְךָ פָּנֶיךָ הֵייתִי נִכְהָל;
אֱלֹהֵי יְיָ אֶקְרָא - וְאַל אֲדַנִּי אֶתְחַנֵּן;
מִה בָּצַע בְּדַמִּי בְּרִדְתִּי אֶל שַׁחַת - הַיּוֹדֶה עֲפָר הַיָּגִיד אֲמַתָּה,
שָׁמַע יְיָ וְחַנּוּנִי יְיָ הִנֵּה עֹזֶר לִי.
הַפֶּקֶת מִסְפָּדִי לְמַחֹל לִי פֶתַחַת שָׁקִי וְתִאֲזָנִי שִׁמַּחַת -
לְמַעַן יִזְמְרָה כְּבוֹד וְלֹא יָדָם יְיָ אֱ-לֹהֵי לְעוֹלָם אוֹדָה.

העולה מפשט הכתובים, שתוכנו של המזמור הוא שיר שבח והדאה להשם על רפואתו בעת חליו, ועל שהצילו מרדת שחת. וכאן כל הקורא יתקשה, מה בין פתיחת המזמור לתוכנו, ומה בין חנוכת בית המקדש להודאה על רפואתו של דוד. ויש שביארו שכיוון שמקום ההודאה הוא בית המקדש, על כן השאיר דוד תפילה זו להיאמר מיד בעת שחונכים את בית השם. אבל דומה שעדיין אין מבואר כל הצורך, מדוע בחר דוד דווקא תפילת הודאה זו מכל השירות והתשבחות שכתב להיאמר בשעה שחונכים המקדש. אבל אחר העיון ניווכח שזוהי התפילה הראויה והמתאימה ביותר להיאמר על ידי ישראל בשעה זו.

איתא בדברי הימים, שבעת שכילה דוד לאסוף מאת העם את נדבתם – כסף וזהב למלאכת בית ה', שמחו הכול שמחה גדולה, ואזי עמד דוד והתפלל את התפילה המפורסמת, שחלקה אנו אומרים בכל יום, אחר פסוקי דזמרה:

'וַיִּבְרַךְ דָּוִד אֶת יְיָ לְעֵינָיו כֹּל הַקֶּהֱל וַיֹּאמֶר דָּוִד בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לֵךְ יְיָ הַגְדֵּלָה וְהַגְבוּרָה וְהַתְפָּאֲרָת וְהַנְצָח וְהַהוֹד כִּי כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ לֵךְ יְיָ הַמְמַלְכָה וְהַמְתַּנַּשֵּׂא לְכָל לְרָאשׁ: וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְקִדְּךָ כַח וּגְבוּרָה וּבְקִדְּךָ לַגְדֹּל וּלְחֹזֶק לְכָל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לֵךְ וּמַהֲלִלִים לְשֵׁם תְּפָאֲרָתְךָ'.
לא רבים שתנו ליבם, שלתפילה זו יש המשך, אשר אינו שגור בפי כול:

'וְכִי מִי אֲנִי וּמִי עַמִּי כִּי נַעֲצֹר כַּח לְהַתְנַדֵּב כְּזֹאת כִּי מִמָּה הַכֹּל וּמִיָּדָה נִתְּנוּ לֵךְ: כִּי גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים בְּכָל אֲבֹתֵינוּ כְּצֹל יִמֵּינוּ עַל הָאָרֶץ וְאֵין מְקוֹנָה: יְיָ אֱ-לֹהֵינוּ כָּל הַהֶמוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר הִכְיָנֵנוּ לְכָנוֹת לֵךְ בֵּית לְשֵׁם קֹדֶשְׁךָ מִיָּדָה הוּא וְלֵךְ הַכֹּל'.

העולה מהדברים, שבשעה זו, בא דוד להוציא מליבם של טועים שיוכלו לסבור כאילו חלילה הקב"ה צריך מאומה מנדבתם, ועל כן האריך בדבריו כיצד להשם הגדולה והגבורה, אינו צריך לדבר מברואיו, ומידו נתנו לו.

ברוח דברים אלו דיבר גם שלמה בנו, בעת אשר שלח לחירם מלך צור, לסייעו בבניין הבית: 'הִנֵּה אֲנִי בּוֹנֶה בֵּית לְשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵי לְהַקְדִּישׁ לוֹ לְהַקְטִיר לְפָנָיו קֶטֶרֶת סַמִּים וּמַעֲרֶכֶת תְּמִיד וְעֹלֹת לִבְקָר וּלְעֶרֶב לְשִׁבְתוֹת וּלְחֻדָּשִׁים וּלְמוֹעֲדֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם זֹאת עַל יִשְׂרָאֵל: וְהַפִּית אֲשֶׁר אֲנִי בּוֹנֶה גָדוֹל כִּי גָדוֹל אֱ-לֹהֵינוּ מִכָּל הָאֱלֹהִים: וּמִי יַעֲצֹר כַּח לְכָנוֹת לוֹ בֵּית כִּי הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָקֻהוּ וּמִי אֲנִי אֲשֶׁר אֲבָנָה לוֹ בֵּית כִּי אִם לְהַקְטִיר לְפָנָיו'.

כל הרואה את הדברים הללו לא יוכל להתעלם מהסתירה שלכאו' יש בהם. אחר שבאמת גדול אלוקינו מכל האלוקים, ומי יעצר כח לבנות לו בית - אם כן מה המשמעות לכל הבית שאנו בונים להקטיר לפניו ולעבדו, אחר שאינו צריך למאומה מאיתנו.

והמתבונן יראה, שעל כך בא הכתוב השלישי להכריע ביניהם. במזמור שיר שתיקן דוד לאמרו בעת חנוכת הבית - נמצא את התשובה הברורה והיחס הנכון לכל תפקידו של בניית בית מקדש לה', כחלק מעבודתם של ישראל.

המתבונן יבחין, שאין כאן סתם תפילה והודאה על ישועה. מרכזו של המזמור הוא הקריאה להלל ולשבח להשם - 'וַיִּמְרוּ לֵי: חֲסִידוֹ וְהוֹדוֹ לְזִכָּר קִדְשׁוֹ'. והסיבה לכך - היא התפנית החדה בין 'כִּי רָגַע בְּאֶפֶס' - לבין 'חַיִּים בְּרָצוֹנוֹ'. כיצד באמת התרחש הדבר? מה יכול היה לגרום לכך ש'בְּעָרֵב יָלִינוּ בְּכִי' - וְלַפָּקֶר רָנָה'?

- דוד מתאר איך משיא שלותו, אחר שכבר אמר בליבו שלא ימוט לעולם - מגיע עד פתחי שאול. ומשם הוא מבקש:

אֱלֹהִי יְיָ אֶקְרָא -

וְאֵל אֲדֹנָי אֶתְחַנֵּן,

מִה בָּצַע בְּדָמִי, בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת -

הַיּוֹדָה עֲפָר? הַיִּגִּיד אֲמָתָהּ?

אחר שכלו כל הקיצין, ונראה שכלתה אליו הרעה, הוא מבקש שיעשה ה' למען שמו, בעבור תכלית בריאת האדם: 'כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרִאֲתוֹ'. ולמען כך הוא מתחנן - 'שָׁמַע יְיָ וַחֲנֻנִי, יְיָ הָיָה עֲזָר לִי' - כדי שאוכל לקיים את מטרת הבריאה - שיודה האדם ויכיר בכוראו.

ואכן, זוהי הסיבה שזכה לבסוף לחיים מאיתו:

הַפִּכְתָּ מִסִּפְדִּי לְמַחֹל לִי, פִּתְחָתָּ שָׁקִי וְתִאֲזָנִי שְׂמָחָה -

לְמַעַן יִזְמְרָה כְּבוֹד וְלֹא יִדָּם, יְיָ אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אוֹדָה.

מזמור זה, הותיר דוד כצוואה לדורות, לאמרו בעת חנוכת המקדש. באותה שעה גורלית, עלינו להעמיד את היחס הנכון לעבודתנו לפני מלך הכבוד. הקב"ה לא צריך לעצמו את מנחותינו, אף לא את קרבנותינו. גם אם נביא כל אילי נביות שבעולם עדיין יעיד בנו: 'אם אָרַעַב לֹא אִמַּר לָהּ - כִּי לִי תִבֵּל וּמִלֵּאָה; הָאוֹכֵל בֶּשֶׂר אֲבִירִים וְדָם עֲתוּדִים אֶשְׁתֶּה?'. כל מטרת העבודה היא להביא את עצמינו, להיות לרצון לפניו, כמו שדייקו בגמ' (מנחות קי.): 'לא לרצוני אתם זוכחים - אלא לרצונכם אתם זוכחים, שנאמר: לרצונכם תזבחוהו'.

עיקר גדול זה מתבטא בתמצית במה שגילו לן חז"ל דברי הקב"ה לדוד: 'טוב יום בחצריך מאלף - טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה, מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח'. כל תכלית העבודה, היא להביא אותנו לעמידה נכונה מול השם, אלוקי העולם. ולפי מבט זה - יום אחד בדרגתו של דוד, רצוי לפניו יותר מהמוני הקרבנות שעתיד בנו להקריב בחנוכת המקדש.

זה מה שבא דוד ללמדנו כמזמור שנקבע לשיר חנוכת הבית, ובזאת גם ביקש לחתום את תפילתו אז, בעמדו לברך לעיני כל הקהל. דוד נשא כפיו לשמים, והעיד כי לא נפלה מחשבת פיגול - בעת התנדב העם לבנין המקדש. ולאור כך, ביקש שיזכר להם זאת אלוקים לטובה:

וַיִּדְעָתִי אֱלֹהִי, כִּי אַתָּה בָּחַן לִבִּי וּמִישְׁרִים תִּרְצֶה - אֲנִי בִּישָׁר לִבִּי הִתְנַדַּבְתִּי כָּל אֵלֶּה,

וְעַתָּה עֲמֵה הַנִּמְצָאוּ פֹה - רְאִיתִי בְּשִׁמְחָה לְהִתְנַדֵּב לָךְ;

יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ -

שָׁמְרָה זֹאת לְעוֹלָם - לִיצֵר מַחְשְׁבוֹת לִבִּי עֲמֵה, וְהִכֵּן לִבְכֶּם אֱלֹהִי.